

Stemninger på Det kgl. Bibliotek i sommeren 1846

Af Svend Gissel

I begyndelsen af juli måned 1846 besluttede en kreds af bibliotekarer på Det kgl. Bibliotek i København at sende en »generalskrivelse« til deres gode ven og kollega C. J. A. Philipsen, som af helbredsgrunde havde afbrudt en tjenesterejse i Tyskland og var taget på kurophold i Karlsbad i Böhmen. Philipsen, der fungerede som amanuensis ved biblioteket, havde selv i et brev til institutionens samlende midtpunkt, bibliotekssekretær J. A. Bølling, opfordret de hjemmeværende til i fællesskab at lade høre fra sig og ikke mindst fortælle om deres ferieplaner, efter at han først havde omtalt de lidelser, der havde givet anledning til afbrydelsen af rejsen. Philipsen havde gennemgående et dårligt helbred og døde to år efter, kun 40 år gammel.

Om den i mange henseender charmerende husatmosfære vidner den af Bølling redigerede »Alene ikke-privilegerede Bibliotheks-Tidende. Udgivet af Bibliotheks-Secretariatet« fra 1. til 15. februar 1843, et andet håndskrevet fællesforetagende.

Brevet fra Philipsen, der er dateret 18. juni, alarmerede kollegerne og ansprede dem til at bevidne ham deres sympati og adspredte ham med hjemlige nyheder. Det blev imidlertid ikke Bølling, der lagde for, men den ældre bibliotekssekretær og leder af Danske afdeling Frederik Fabricius.

Ferien står tydeligt for døren. Flere kolleger planlægger udenlandsrejse, dog ikke den myreflittige Fabricius, der er så bundet af sine mange pligter, at han oven i købet har svært ved at få tiden til at

Svend Gissel, tidl. førstebibliotekar, dr.phil., Rugkærgårdsvej 12, 2630 Tåstrup.

slå til. Udlånsinspektør G. F. Lassen vil 16. juli rejse over Hamborg til Paris, medens Bølling – måske – tager 14 dage til Hamborg med sin svigermor og de tre mindste børn, givetvis for at besøge svigerfaderen, der havde en lidet lukrativ forretning i hansestaden. Den yngre Molbech, volontøren Chr. K. F. Molbech, har større planer: Han sejler i begyndelsen af august til Malaga, samt efter en tur gennem Andalusien til Sicilien; han vil tilbringe efterår og vinter i Neapel og Rom og så – ud på foråret – tage hjem over Paris.

Foruden af ferien er flere, især de ledende embedsmænd Werlauff og Bølling, optaget af den svenske kongefamilies forestående besøg, ifølge Bølling 10. eller 13. juli, og det mærkes – hos Fabricius, at de skandinaviske relationer står i fuldt flor. Det er dog ikke alt skandinavisk, der godtages kritikløst.

21. juni var Tycho Brahes 300-års fødselsdag blevet fejret under en større skandinavisk sammenkomst på Hven. Da det var en søndag, kunne Fabricius deltage; men han var ikke imponeret, især ikke af Orla Lehmanns tale. Det faldt ham mest for brystet, at Lehmann og professor J. H. Thomander fra Lund udvekslede et par spydigheder, en episode, der ikke kom med i *Fædrelandets* referat. Endnu mere kritisk er Fabricius dog over for et slesvigholstensk stridskrift, som han netop havde læst; i sin omtale af dette »tydske løgnagtige Sludder« lægger han ikke fingrene imellem.

Som i vore dage var bibliotekets folk – eller dog flere af dem – altså i 1846 ikke alene optaget af tjenestens krav, men i høj grad også af, hvad der rørte sig i København uden for bibliotekets mure, i studenterlivet, i teatret, i den offentlige debat; ikke mindst havde Fabricius, »gamle Brice«, trods sin tunghørhed, som en af Studenterforeningens fædre og viceprovst på Regensen en meget god indgang til alt dette, og han var, som man aner af brevet til Philipsen, centrum i det muntre vennelags drøftelser af tingene, om han end ikke var lige begejstret for alt nyt – det være sig inden for studenterpolitikken eller studenterkomedien; han var blandt ophavsmændene til begge. Trods alle Fabricius' interesser lå det ham vel fjernere end nogen anden at svigte sine pligter af den grund.

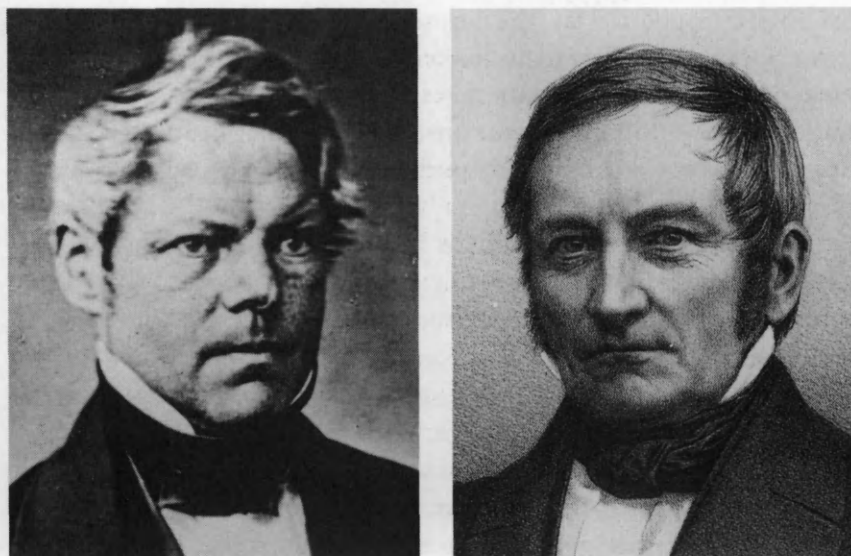
Hvorledes det i så henseende har forholdt sig med Philipsen, er svært at sige; det tørre slid inden for bibliotekets mure lå nok mere

for Fabricius end for ham; Philipsen havde sin force på andre områder. Det er måske værd at bemærke, at det, han især så frem til at høre om fra kollegerne, var deres ferieplaner. Man mærker imidlertid ikke noget klart udtrykt ønske hjemmefra om snart at se Philipsen i aktivitet på biblioteket under den herskende travlhed her op til ferien; det skulle da være fra Werlauff. Derimod udtrykker de som helhed medfølelse med hans helbredstilstand; Bølling oplyser, at han selv er plaget af sin gigt.

Også for Philipsen betød Studenterforeningen meget. Fra sit hjem formuende dyrkede han forskelligartede interesser uden bestemte målrettede intentioner; men da han bl.a. var meget sproglyndig og rejsevant, var han velegnet til at medvirke ved realiseringen af Bøllings planer for udveksling af litteratur med forskellige europæiske stater og institutioner, især biblioteker.

At Werlauff var påholdende med bibliotekets midler – ikke mindst i sparetiderne under vor sidste enevoldskonge, er der ikke noget nyt i; men det fremgår af hans bidrag til nærværende brev, at han syntes, at han måtte give Philipsen et par ord med på vejen. Han anmoder da i tydelige vendinger Philipsen om ikke for bibliotekets skyld at forlænge eller komplicere rejsen, underforstået: Så udgifterne skulle blive større for biblioteket. Ligeledes minder han ham om, at bogkøbene, som Philipsen skulle varetage parallelt med udvekslingen, ikke må overstige 200 rdl. Som vi ved, var Werlauffs vel nok overdrevne tilbageholdenhed i hvert fald ikke efter bibliotekssekretær og professor Christian Molbechs hoved (C. M. var far til Chr. K. F. Molbech), og det er en kendsgerning, at den førte til lakuner i bogbestanden.

Bibliotekets praktiske begavelse Bølling, der ellers er mest kendt for sine katalogiseringsarbejder, fandt imidlertid på råd; man måtte tage kraftigere fat på udvekslingen af bøger med andre lande, hvilket der tidligere havde været tilløb til, bl.a. gennem Oldskriftselskabet. 1845 foretog Bølling med særlig bevilling en stor udenlandsrejse, hvorunder han købte bøger og manuskripter og opnåede nyttige udenlandske kontakter; om Bøllings rejse henvises til Palle Birkelund: Jørgen Andresen Bølling 1792-1862, *Fund og Forskning III*, 1956, s. 18, 24. – En af de betydelige biblioteksfolk, som det lykke-

J. A. Bølling 1792-1862 (t.v.) og Frederik Fabricius 1789-1873 (t.h.), kolleger til C. J. A. Philipsen. Af Bølling er der taget et daguerreotypi i Paris 1845, medens billedet af Fabricius er dateret 1857; I. W. Tegner fremstillede et litografi af ham efter daguerreotypi. Et portræt af Philipsen har ikke kunnet opspores. Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

des Bølling at komme i forbindelse med, var baron Westrenen, chef for Det kongelige Bibliotek i Haag, som han specielt omtaler i brevet til Philipsen. Der er som helhed næppe tvivl om, at Bølling er gået stærkt ind for Philipsens rejse, som efter planen skulle føre til en række udvekslinger med udenlandske biblioteker. Den daværende pligtaflevering bestod jo af to eksemplarer, så der var noget at bytte med, og tanken var, at der skulle ske udvekslinger med en række større biblioteker; Bølling nævner specielt Berlin, Paris, Bruxelles og Haag. I Berlin, der lader til at have været 1. station, var responsen hos udgiveren af *Monumenta Germaniae Historica* og overbibliotekaren G. H. Pertz imidlertid ikke særlig god – til Bøllings mærkbare skuffelse (Philipsen forklarer senere Werlauff, at det nu ikke var gået så helt ringe endda), og efter et besøg i Leipzig blev Philipsen så syg. Bølling var imidlertid aktiv for at få bogpakkerne til de øvrige kongelige biblioteker frem; Philipsens næste station var

åbenbart Haag, hvorfor Bølling medsendte et brev til Westrenen, som i tilfælde af Philipsens fortsatte sygdom kunne sendes med posten. At der faktisk kom noget ud af bestræbelserne ses af bibliotekets gavebog, hvor netop årene 1846–47 udmærker sig ved større boggaver, især fra Haag og Bruxelles, foruden en mere besked fra Berlin.

Det var af flere grunde end de allerede nævnte naturligt, at Bølling netop allierede sig med Philipsen om disse planer. Det ses af en brevveksling i privateje, at Philipsen allerede i 1840 havde forbindelse med den franske gesandt i København, Le Comte de St. Priest, fra hvem der 1841 indgik en boggave til biblioteket; i de næste år fulgte andre tilsvarende boggaver, bl.a. fra Belgien.

Philipsen måtte – efter hvad vi ved om ham – på flere måder være disponeret for en sådan virksomhed. Hvad Werlauff har sagt til denne aktivitet, ved vi ikke noget bestemt om indtil videre; men hvis vi skal dømme efter hans ord i brevet og Philipsens nedenævnte forsvar for udvekslingen, har han været restriktiv.

29. Juli havde Philipsen forstået, at han hellere måtte berolige Werlauff, og skrev derfor en længere rapport til ham fra Teplitz, ligeledes et kursted i Böhmen, hvori han bl.a. måtte erkende, at badekuren i alt ville vare syv uger, men desuden redegjorde for sine indkøb, som bl.a. tog sigte på at afhjælpe lakuner i større værker, foruden at skaffe andre desiderata, bl.a. Holbergiana, der havde Philipsens særlige interesse. Videre skriver han, at Werlauff ikke skal se for mørkt på udvekslingssituationen; han slutter med at meddele, at han regner med at være hjemme igen sidst i august.

I brevet til Philipsen omtaler Bølling en stor sending fra Oldskriftselskabet i samme åndedræt som den svenske konges besøg; dette er nok ikke tilfældigt: Bøgerne fra Selskabet står ikke omtalt på det pågældende sted i bibliotekets gavebog. Den nærliggende forklaring herpå kan være, at bøgerne blot er blevet ryddet til side, men ikke accessioneret i denne omgang, fordi biblioteket skulle se ryddeligt ud til de fine gæster. Man aner, at der måske også har været andet rod, som skulle »fjernes«, så det i alt fald ikke kunne ses.

Som man vil have forstået, havde tre af de kolleger, der var med i

brevet til Philipsen, virkelig noget på hjerte, hvilket gør brevet overmåde interessant, først og fremmest i bibliotekshistorisk sammenhæng, og det er mig derfor en glæde at kunne fremlægge det her, med brevets originale stavemåde og tegnsætning; nogle få mindre skrivefejl er dog rettet. Udgiveren står i taknemmelighedsgæld til forskellige, men mest til hr. Esbern Philipsen, der imødekom mine bønner om at overlade det originale brev til Det kgl. Bibliotek; jeg bør dog også lade en speciel tak gå til min gamle kollega H. P. Rohde, der leverede den første transskription – her næsten uændret, og til Hans Michelsen, der bragte den afgørende brik til forståelse af Fabricius' Roskilde-projekt.

Kollegernes brev til C. J. A. Philipsen

Kongens Bibl. d. 6 Juli 1846¹

Høistærede Hr Ven og Collega!

Da jeg skal gjøre Begyndelsen ved denne Generalskrivelse,² vil jeg begynde med at ønske, at den maa træffe Dem i ønskeligt Velgaaende.³ Angaaende mine Planer for Sommeren,⁴ da ere de meget simple, eftersom jeg ingen har lagt, da alverdens Planer ville være utilstrækkelige til at faae det Arbeide fra Haanden, som jeg desværre har paataget mig. Jeg har nu tvende Gange været i Roskilde,⁵ den første Gang med Bølling og Lassen blot paa Besøg, den anden Gang alene i 2 Dage for at arbeide. Fra Bibl. kunde jeg ingen Permission erholde, og der var da intet andet at gjøre, end at aftale med Schjøtz,⁶ at han selv og den gl. Medhjælper opskrev Bøgerne og sendte mig Sedlerne til Revision, alle Piecer m.m. skulle henlægges til enten jeg, eller De ved Deres Hjemkomst kunde tage fat paa Arbeidet. Dette har de nu giort og jeg modtog en betydelig Pakke, idet Hele godt skrevne Sedler, som jeg dog indsaae maatte revideres paa Stedet før *Ordnningen*, og min Plan er nu hveranden Søndag at tage to Dage til R. for at udføre dette; men nu kommer den ulykkelige Sommerferie, da jeg ikke maa være borte, og hvordan skal det saa gaae? Da jeg sidste Søndag d. 28 Juni var i R. fik jeg ved at

arbejde fra om Morgenen til 6⁷ revideret omtrent 1400 N:r og opskrevet fra nyt 3 el 400 N:r gamle Bøger, som jeg ikke ville overlade til de andre. Man havde indrettet et herligt Sovekammer til mig i Huset, hvori Bibl. staar, og jeg havde det meget behageligt. Men hvorledes det fremdeles skal gaae, og om jeg kommer derhen paa Søndag, maa Gud vide. Jeg er heller ikke enig med mig selv om Ordningen af Piecerne naar det engang kommer saa vidt; men jeg hitter vel ud af det.

Om K. Bibl. vil vel B⁸ skrive. Jeg var igaar paa Vedbæk,⁹ hvor Mægleren kom ud om Eftermiddagen efter med C VIII at være vendt tilbage fra sin tyske Reise. Sager¹⁰ har en Piece under Pressen om – Kjøbenhavns Befæstning m.m. Den indeholder meget Sandt, men er lidt for iilsomt skrevet og har (især i den politiske Afdeling) sine meget svage Sider, hvilket jeg har sagt ham. Fra Adler¹¹ skal jeg hilse. Han som alle Kneiepegjæsterne have det godt.

Hostrups Studenter (?) Comedie »Gjenboerne«¹² som er opført 3 Gange ved Sommerforestillingerne, har gjort Furore!!! – Borgaard¹³ som havde oversat »Hernani« for Sommerforestillingerne, og forud om Betalingen sagt – »det bliver vi nok enige om« – har forlangt – og faaet – 200^r, to hundrede Rdl; hvad behager? – Den skandinaviske Tour til Hveen¹⁴ var ikke meget bevendt; O. L. Tale var i Grunden noget Sludder; Han stikkede *lidt* paa den svenske Adel (hvilket ikke er trykt i Fædrel.) og Prof. Tomander gav ham derfor *lidt* paa Hovedet; alt i al Skandinaviskhed. – En svensk-norsk Flotille paa 12 Skibe ligge paa Kbhs Rhed, en svensk-norsk Prinds (»Sømand som vor Kronprinds«. Fædrel. Bm.)¹⁵ lader sig vise omkring (ikke paa Bibl.) og den svensk norske Kongefamilie ventes om et Par Dage.¹⁶ Gud hjælpe os og Skandinaverne. – Jeg læste imorges en Bog »Schleswig=Holstein« von Th. Mügge.¹⁷ Skulde De træffe samme Forfatter kan De frit sige til ham »fy Hr Mügge! skammer De Dem ikke ved at skrive saaledes om de stakkels Danske«, for hans Bog er noget af det mest uforskammede tyske løgnagtige Sludder, der endnu er skrevet om Danmark.

dixi
Fabricius

Bondetinget, Roskilde, hvor Fabricius registrerede den afdøde Rasmus Borchs bogsamling. Man ser over mod husrækken med lige gadenumre; men husene dækker for det bogtårn, Borch ved G. F. Hetsch havde ladet opføre i haven til sit hjem i nr. 4. Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

Det gjør mig særdeles ondt, min kjære Philipsen, af Deres Brev¹⁸ fra Carlsbad at erfare, at ikke blot Deres Øine have været haardt angrebne, men ogsaa hele Kroppen hjemsøgt af rheumatiske Smerter. Dog vil jeg haabe og ønske, at den Cuur, De sandsynligviis har underkastet Dem, maa nu have radicalt cureret Dem. Selv har jeg indtil de sidste Dage havt slemme Mindelser af Gigten,¹⁹ der har yttret sig ved, at mit venstre Been er faldet i Søvn og endelig voldet mig saadanne Smerter, at jeg ikke har kunnet gaae en Gade ned. Ved Roelighed mærker jeg derimod kun lidet til den, og holder mig derfor i Roelighed. Det var ret slemt, at vort Bytte-Project ikke fandt ret Gjenklang i Berlin;²⁰ jeg opgiver imidlertid ikke Haabet om bedre Held i Fremtiden saavel der som andensteds. Jeg har des

værre endnu Intet kunne afsende til Paris, Brussel el. Haag, da jeg ugjerne vilde bære Transportomkostn: ved Dampsk: el. svække det gode Indtryk af Sendingen ved at vælte det over paa Modtageren. Jeg har nu isinde at sende Pakkerne til et Handelshuus i Helsingør og lade det besørge dem med forbiseilende Skibe til Havre og Ostende. Pakken til Haag vil jeg sende til Amsterdam. For at De skal være vis paa at erholde Brevet til Baron Westrenen²² sender jeg det her indsluttet, med Bøn om, hvis De ikke skulde komme til Haag, De da vil sende det *frankeret* til ham. Vi har forresten havt forfærdeligt travlt paa Bibliotheket, deels paa Grund af en betydelig Sending af Bøger og Piecer fra Oldskr. Selsk.,²³ deels for at rydde op til Kongen af Sverrigs nærforestaaende Ankomst (d. 10 el 13de d. M.)²⁴ deels for at faae en Deel fra Haanden inden Feriens Begyndelse (d. 18de) til hvilken Tid Lassen²⁵ agter at tiltræde sin Reise og jeg maaskee gjøre en lille Afstikker til Hamborg²⁶ med min Svigermøder og 3 mindste Rollinger paa en 14 Dages Tid. Moldenhawer²⁷ beder at hilse og undskylde, at han ikke skriver, da han intet specielt har at tilføie.

Deres
J. Bølling

Da jeg er den Sidste der skriver, følger det af sig selv at de Andre have taget alle Nyhederne fra mig, saa at jeg Intet har. Min Reise har jeg bestemt at begynde den 16de over Hamborg lige til Paris²⁸ hvor jeg agter at forblive i længere Tid. Hvorledes jeg vil finde mig i disse nye Forhold veed jeg ikke, men frygter, jo mere Afreisen nærmer sig, mere og mere de Ubehageligheder der uden al Tvivl forestaae mig.

Deres
Lassen

Et Par Ord maa jeg dog føie til de Andres, kiære Philipsen! for nu, da jeg ogsaa staar i Begreb med at reise, at tage Afsked med Dem, saameget mere, som jeg var paa Landet, da De forlod Kbhvn og ikke fik sagt Dem Farvel. I Beg. af August seile jeg med et Handels-

skib til Malaga, gjør en Tour i Andalusien over Granada, Sevilla og Cadiz til Gibraltar; derfra tilsøes til Sicilien. Efteraar og Vinter tænker jeg at tilbringe i Neapel og Rom,²⁹ og udpaa Foraaret kommer jeg formodentlig hiem over Paris. Indtil da vil jeg ønske og haabe, at De maa leve vel, som jeg haaber det for mig selv, og at vi maa sees igien sunde og tilfredse.

Deres heng.
Chr. Molbech

Høistærede Hr. Ven!

Jeg kan ikke lade dette Brev bortgaae, uden at tilføie disse faa Linier.³⁰ Det gjør mig ondt at Deres Befindende hidtil ikke har været efter Ønske; jeg vil haabe at Cuuren og Adspredelser vil have sin gode Virkning. Jeg tvivler ei paa at Deres Reise vil have interessante Følger for Bibliotheket, men beder Dem dog ei at forlænge Deres Ophold paa noget Sted eller gjøre nogen Sidetour, af den Aarsag, naar det ei tillige convenerer Deres Sundhed. De er vel saa god at erindre, at vi, med Hensyn til de øvrige Udgifter, der i Aar forestaae Bibliotheket, snarere maa ønske Beløbet for muelige Anskaffelser under end over 200 Rdl. Hvad af Bibliothekets Anliggender kan interessere, haaber jeg at vore Colleger have berørt. Vi ere nu i fuldt Arbeide i Anledning af den svenske Kongefamilies forventede Besøg, og naar det er overstaaet, reiser Kammr Lassen fra Os. At vi Alle længes efter Deres Tilbagekomst, behøver jeg [ei] at forsikre; men dog længes jeg mest efter at see Dem fuldkommen restitueret og med fornyede Kræfter i Deres vante og for Bibl. saa gavnlige Virksomhed. – Lev vel!

Med oprigtig Hengivenhed
Deres
Werlauff

Undskyld den kiendelige Hast og den maadelige Skrift!

NOTER

1. Brevet er skrevet to dage før udstedelsen af »Det åbne brev« af 8. juli 1846 om arvefølgen i monarkiet; i forberedelsen af aktstykket deltog kabinetssekretær J. G. Adler, som ikke er identisk med den Adler, der omtales nedenfor. På Det kgl. Bibliotek gik især 1. brevsriver, bibliotekssekretær Frederik Fabricius op i de nationale og nordiske strømninger.
2. I brev af 18. juni 1846 havde amanuensis C. J. A. Philipsen, til hvem nærværende brev er sendt, udbedt sig »et saadant collectivt Brev« af bibliotekssekretær J. A. Bølling. Fabricius, Bølling og udlånsinspektør G. F. Lassen havde åbenbart på forhånd truffet aftale om at skrive et fælles brev. Senere sluttede volontøren Chr. K. F. Molbech og endelig overbibliotekaren E. C. Werlauff sig til.
3. I brevet til Bølling havde Philipsen fra kurstedet Karlsbad meddelt, at han led af såvel en øjensygdom som af reumatisme.
4. Philipsen havde i sit brev spurgt om dette. Det følgende virker meget indforstået. Philipsen, Fabricius, Bølling og Lassen må have været meget fortrolige med hinandens sager.
5. Fabricius er kendt for den »ufortrødne, men næsten dræbende Flid«, hvormed han udarbejdede Dansk Bogfortegnelse 1841-58. Her har han indladt sig på et lignende arbejde af en art, som ofte tilfaldt Det kgl. Biblioteks folk, nemlig udarbejdelsen af en auktionskatalog over forstander ved Det kgl. Opfostringshus Rasmus Borchs bogsamling, af hvilken en del dog var skænket til Roskilde Katedralskoles bibliotek; Borch var død den 29. januar 1846. Det ser ud til, at Fabricius og Philipsen havde påtaget sig opgaven i fællesskab, samt at også Bølling og Lassen var med i planlægningen. Katalogen, der udkom 1847, er på 8.500 numre, og auktionen fandt sted 6. april 1847. Borchs bopæl i Roskilde, hvor bøgerne var opstillet og katalogiseringen fandt sted, var bygningen Bondetinget 4, hvis bogtårn var opført af arkitekten G. F. Hetsch. Se herom Hans Michelsen: Roskilde Katedralskoles bøger i Roskilde Centralbibliotek, Roarskilde nr. 65, oktober 1983, s. 7-10.
6. Læge C. K. Schiøtz var Rasmus Borchs svigersøn; den gamle medhjælper har ikke kunnet identificeres.
7. Fabricius har nok taget dagposten til København kl. 6, da han skulle møde på sin arbejdsplads næste morgen; formentlig har han da overnattet i Roskilde mellem lørdag og søndag. Afgangstiderne for dagposten ses i Københavnsvejviseren 1846, s. 868, samt i Roskilde Avis og Avertissementstidende 3. jan. 1846.
8. B er naturligvis Bølling, der var mere centralt placeret i huset end Fabricius.
9. Også søndag 5. juli har Fabricius altså været på udflugt (ligesom også søndag den 21. juni), denne gang antagelig på besøg hos assurancemægler Ed. J. Hvidt, hvis fader, børskommissær L. N. Hvidt, den senere minister, havde ejendom-

- men Bakkehuset i Vedbæk (Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938, s. 394f.) – Der eksisterede to hjuldampere ved navn »Christian VIII«; den ene, som må være den her nævnte, sejlede på ruten Kiel-København, den anden på ruten Kalundborg-Århus (Holger Munchaus Petersen: Fælles kræfter. Danske dampskibe indtil 1870, bd. 3, 1986, s. 92f.)
10. Hans Carl Sager var (til 1846) bagermester på Vesterbro, samt medlem af direktionen for Fattigvæsenet; 1844 og 1846 var han medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde. 1846 udgav Sager pjecen »Om Kjøbenhavn, som Stad og Fæstning. En politisk Brochure«. Han var gift med Therese Vilhelmine Hvidt, datter af L. N. Hvidt og altså søster til assurancemægleren, hvorved han kommer ind i Vedbæk-sammenhængen.
 11. Adler kaldes i Philipsens brev af 18. juni »min Læge Dr. Adler«, som Fabricius bedes hilse; Fabricius får altså beskeden gennem Bølling. Hilsenen, som Fabricius her kan gengælde, viser, at der ikke er tale om kabinetssekretær J. G. Adler, men om læge Isaac Baruch Adler. Det er tydeligt, at Adler har kendt Fabricius bedre, end han kendte Bølling. De tre ugifte herrer Fabricius, Philipsen og Adler har som andre ligesindede, »Kneipegjæsterne«, søgt sammen på et eller flere værtshuse. I en kreds som denne så man helt åbenlyst ned på Georg Carstensen, som 1843 havde grundlagt Tivoli, denne »opvartende Hofjunker hos beaumonde«, som Fædrelandet kaldte ham. Carstensen følte sig derfor overset og beskrev i et brev til litteraten P. L. Møller 22. oktober 1841 sin situation sådan: »I (Studenter-)Foreningen kommer jeg sjelden, da (forfatteren A. L.) Arnesen ikke godt kan blive mere storsnudet, Philipsen mindre godmodig, Adler (hvem?) mindre affecteret, Fabricius mere døv (F. var stokdøv), Borggaard (se nedenfor) mindre vigtig, og hele Selskabet mere ubehageligt«.
 12. »Genboerne« kom efter tidligere opførelser på Hofteatret og uden for København første gang op på Det kgl. Teater lørdag den 27. juni med Kr. Mantzius som løjtnant von Buddinge og gik for fulde huse alle de tre gange; mange hilste »Studenterkomediens« optagelse på den nationale scene velkommen – men der var også andre opfattelser (P. Hansen: Den danske Skueplads II, 1891-93, s. 492f.). Som det ses, sætter Fabricius et spørgsmålstejn mellem »Studenter« og »Comedie«.
 13. Victor Hugos tragedie »Hernani« blev opført to gange i 1846 på Det kgl. Teater med Natalia Ryge som førstekraft (P. Hansen, anf. arb., s. 392). – Skuespiloversættelser måtte højligt interessere Philipsen, der 1846 selv oversatte Scribes »Maurice« og 1847 Dashes »Marquise de Parabere«. – Litteraten Carl Borggaard var teatrets flittigste leverandør af skuespiloversættelser; 1851 blev han direktør for den danske scene i Kristiania, hvilket ikke i længden blev nogen succes, pga. norskhedens fremtrængen.
 14. Fædrelandets skildring af festen i anledning af Tycho Brahes runde fødselsdag 21. juni står i avisens mandagsnummer 22. Juni; i dagene før festen er der i bladene annoncer med forskellige tilbud om sejlads til Hven. Som fremtræ-

- dende studenterforeningsmand var Fabricius næsten selvskreven til at deltage; men som det ses, var han ingenlunde ukritisk, og man fornemmer ligesom en afstandtagen over for den yngre nationalliberale generation; selv ophørte han som medlem af senioratet 1830.
15. Den svensk-norske prins, som var med ombord, var prins Oskar Fredrik, den senere kong Oskar II. Citatet »Sømand som vor Kronprinds« har jeg ikke fundet i Fædrelandets notitser om flådebesøget; derimod hedder det i nr. 157 (6. juli), at flotillens officerer dagen før havde været til frokost hos kronprins Frederik på fregatten Gefion; de første skibe kom til København 1. juli. Iøvrigt stemmer det antal skibe, som Fabricius meddeler – 12 – bedre med oplysningerne i Berlingske Tidende end i Fædrelandet.
 16. Den svensk-norske kongefamilie besøgte København 13.-15. juli (J. P. Trap: *Fra fire Kongers Tid*, ved Harald Jørgensen, I, 1966, s. 188-191), jf. datoerne i Bøllings bidrag til brevet. – Udbrudet »Gud hjælpe os og Skandinaverne« hænger efter tegnsætningen at dømme indholdsmæssigt sammen med omtalen af de kongelige. Kong Christian VIII havde ved det foregående studentermøde i 1845 optrådt meget køligt over for dette nordiske initiativ, og kongemødet 1846 bød heller ikke lejlighed til et møde mellem de nordiske konger og folk; lejligheden på Hven var jo i alt fald blevet forpasset. Derimod har kong Christian formentlig kunnet være ganske tilfreds med afholdelsen af kongemødet her umiddelbart efter udstedelsen af »det åbne brev«! Chr. Molbech senior tilskrev 24. juni 1846 kancelliråd P. A. Wallmark følgende talende vendinger: »Hs. Maj Kong Oscar ventes nu snart til Skaane, og da ogsaa hid til vor Kongeborg. Det er et interessant, og jeg kan vist sige, for vort Kongepar kiært Giæstebesøg – uendelig mere værd, end al den falske, flygtige og forskruede Interesse, vort demokratiske og demagogiske Oppositionsparti vil lægge i den saakaldte *Skandinavisme* – der er noget andet end den broderlige Eenheds-Aand imellem Nordens tre Brødrefolk« (Christian Molbechs Brevveksling med svenske Forfattere og Videnskabsmænd, ved Morten Borup, II, 1956, s. 361).
 17. Th. står for Theodor. Bogens fulde titel er *Streifzüge in Schleswig-Holstein und im Norden der Elbe*, I-II, Frankfurt a.M., 1846.
 18. Som det ses, er Bølling den eneste af de fem brevskrivere, der direkte omtaler Philipsens brev fra Karlsbad (af 18. juni); men det var jo også netop sendt til ham. Om Bøllings indlæg henvises iøvrigt til indledningen.
 19. Om Bøllings gigtlidelse, se Palle Birkelund, *anf. arb.*, s. 15.
 20. Modspilleren i Berlin var, som det fremgår af Philipsens brev til Werlauff 29. juli, overbibliotekaren (fra 1842) G. H. Pertz, som fra 1826 ledede udgivelsen af kildeserien over alle kildeserier *Monumenta Germaniae Historica*, som vort bibliotek naturligvis for enhver pris måtte have. I denne omgang måtte man imidlertid lade sig nøje med det netop udkomne preussiske statussymbol *Oeuvres de Frédéric le Grand I-III*, hvoraf man fik et pragteksemplar i rødt maroquin med guldsnit, og det var jo trods alt ikke helt det samme.

21. Se herom i indledningen.
22. Willem Hendrik Jacob baron van Westrenen van Tiellandt var 1842 blevet direktør for Koninklijke Bibliotheek i Haag; han døde 1848. I brevvekslingen har Philipsen forskrevet navnet, hvorimod Bølling skriver det korrekt; man ved da også, at Bølling 1845 traf Westrenen i Luxembourg. Disse oplysninger bekræfter, at henvendelsen til Westrenen var Bøllings initiativ.
23. Se indledningen.
24. Se note 16.
25. Se linjerne fra Lassen.
26. I Hamborg boede Bøllings svigerfar François Dumont, der var modehandler m. v., men som forretningsmand ikke havde nogen heldig hånd; se herom Palle Birkelund, *anf. arb.*, s. 11-13.
27. Carl Edvard Moldenhawer, læsesalsinspektør ved Det kongelige Bibliotek, søn af overbibliotekar D. G. Moldenhawer og plejebroder til Bølling. Se omtalen hos Palle Birkelund.
28. Udlånsinspektør G. F. Lassen var meget håndskriftinteresseret og efterlod sig som bekendt det Lassenske fragment af Saxos værk. Det har vel været håndskriftstudier, der har lokket ham til Paris.
29. Den, der her skriver, er ikke den gamle Chr. Molbech, der i denne sommer med kongelig understøttelse rejste en måneds tid til hertugdømmerne for på dette kritiske tidspunkt at sondere stemningen over for Danmark og derefter levere en skriftlig redegørelse for det slesvig-holstenske spørgsmål til kongen. Der er tale om sønnen Chr. K. F. Molbech, der som volontør må have kunnet tage fri i længere tid, hvoraf han altså i rigt mål har benyttet sig, da han fik et stipendium. Et hovedformål med rejsen var Dante-studier i Rom, hvor Molbech 1847 mødtes med venen Hans Brøchner. Et varigt minde om denne rejse er Molbechs oversættelse af *Den guddommelige Komedie*. Desuden skrev Molbech om en del af rejsen i »En Maaned i Spanien«, 1848.
30. Om indholdet af overbibliotekar Werlauffs del af brevet henvises til indledningen.